

OPAS SEKSUAALISEN HÄIRINNÄN ENNALTA- EHKÄISEMISEKSI JA SIIHEN PUUTTUMISEKSI KOULUISSA JA OPPILAITOKSISSA

Kristiina Laitinen
Matti Lahtinen
Sanna Haanpää
Jouni Järvinen
Pamela Granskog
Sari Turunen-Zwinger

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

Oppaat ja käsikirjat 2020:4a

© Opetushallitus

Oppaat ja käsikirjat 2020:4a

ISBN 978-952-13-6668-0 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8969 (pdf)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

SISÄLTÖ

JOHDANTO	5
1. SEKSUAALINEN HÄIRINTÄ ILMIÖNÄ	6
1.1. Mitä on seksuaalinen häirintä?	6
1.2. Seksuaalisen häirinnän yleisyys	6
2. LAINSÄÄDÄNTÖ EDELLYTTÄÄ SEKSUAALISEN HÄIRINNÄN ENNALTAEHKÄISYÄ JA SIIHEN PUUTTUMISTA	8
2.1. Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön	8
Milloin seksuaalinen häirintä on rikos?	9
2.2. Oppilaitoksella tulee olla suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä	9
2.3. Oppilaitoksella tulee olla yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma	11
2.4. Oppilaitoksessa tulee edistää ja seurata turvallisuutta ja hyvinvointia	12
2.5. Työpaikan tulee olla turvallinen opiskeluympäristö	13
3. SEKSUAALISEN HÄIRINNÄN ENNALTAEHKÄISY OPETUSSUUNNITELMISSA JA OPPILAITOSTEN TOIMINNASSA.	14
3.1. Arvoperusta ja toimintakulttuuri luovat perustan	14
3.2. Laaja-alainen osaaminen, oppiaineet ja yhteiset tutkinnon osat antavat tietoja ja taitoja	15
4. TOIMINTAOHJEITA OPPILAITOSTEN AMMATTILAISILLE, OPISKELIJOILLE JA HUOLTAJILLE	18
4.1. Ohjeita koulutuksen järjestäjälle	19
4.2. Ohjeita rehtorille	20
4.3. Ohjeita opettajalle	21
4.4. Ohjeita oppilaitoskohtaiselle opiskeluhoitoryhmälle	22
4.5. Ohjeita opiskeluhoollon palveluiden henkilöstölle	23
4.6. Ohjeita opiskelijalle	24
4.7. Ohjeita huoltajalle	24
MATERIAALILINKKEJÄ	26

JOHDANTO

Perustuslain mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Seksuaalinen häirintä rikkoo tätä perusoikeutta ja voi aiheuttaa monia kielteisiä seurauksia erityisesti lasten ja nuorten kehitykselle. Seksuaalista häirintää esiintyy yhteiskunnan eri osa-alueilla, myös kouluissa. Seksuaalista häirintää tulee ehkäistä ennalta ja ilmeneviin häirintätapauksiin tulee aina puuttua.

Tarkempi ohjeistus kouluille ja oppilaitoksille seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi on todettu tarpeelliseksi. TEA-tiedonkeruun mukaan vuonna 2019 perusopetuksen kouluista 7 % ilmoitti, ettei koululla ollut lainkaan yhteistä käytäntöä seksuaalisen häirinnän tunnistamiseksi tai siihen puuttumiseksi. Vastaavasti vuonna 2018 lukioista 10 %:lta ja ammatillista koulutusta järjestävien oppilaitosten toimipisteiltä 5 %:lta puuttui yhteinen käytäntö.¹

Tämä opas on tarkoitettu ensisijaisesti perusopetuksen koulujen ja toisen asteen oppilaitosten työn tueksi. Oppaaseen sisältyviä ohjeita voidaan soveltaa laajemminkin ottaen kuitenkin huomioon lasten ja nuorten ikä sekä kehitysvaiheen edellyttämä ohjauksen tarve. Erityisesti ammatillisessa koulutuksessa tulee kiinnittää huomiota myös erilaisiin oppimisympäristöihin, kuten työssä oppimiseen, ja koulutusalaakohtaisiin erityispiirteisiin.

Tässä oppaassa perusopetuksen oppilaasta ja toisen asteen opiskelijasta käytetään pääsääntöisesti yhteistä käsitettä *opiskelija*, kouluista ja oppilaitoksista ilmaisua *oppilaitos* ja opetuksen ja koulutuksen järjestäjästä termiä *koulutuksen järjestäjä*. Asiayhteyden niin edellyttäessä, käytetään tekstissä kunkin opetuksen tai koulutuksen järjestämismuodon mukaista käsitteistöä.

On tärkeää, että jokainen oppilaitosyhteisöön kuuluva opiskelija ja siellä työskentelevä aikuinen on tietoinen seksuaalisesta häirinnästä ilmiönä, tunnistaa sen esiintymismuodot ja puuttuu välittömästi esiin tuleviin tilanteisiin. Oppaassa kuvataan, mitä seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan ja miten paljon seksuaalista häirintää tutkimusten ja selvitysten mukaan esiintyy oppilaitoksissa. Lisäksi opas käsittelee lainsäädännön ja opetussuunnitelmien sekä opetuksen ja opiskeluhuollon tarjoamia keinoja seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja häirintään puuttumiseksi. Opas sisältää toiminta- ja menettelyohjeita koulutuksen järjestäjille, rehtoreille, opettajille, opiskeluhoitopalvelujen henkilöstölle ja oppilaitosten muulle henkilöstölle, opiskelijoille sekä huoltajille.

Opas koskee opiskelijoiden keskinäisiä sekä opiskelijoiden ja oppilaitoksessa työskentelevien välisiä suhteita eikä pidä sisällään oppilaitoksen aikuisten välillä mahdollisesti tapahtuvaa seksuaalista häirintää. Opas ei käsittele oppilaitoksen ulkopuolella tapahtuvaa häirintää.

Opasta täydentää koulujen ja oppilaitosten työn tueksi valmisteltu ja Opetushallituksen [www-sivuilla oleva ppt-esittelymateriaali \(www.oph.fi\)](http://www.sivuilla.oleva.ppt-esittelymateriaali). Oppaat ja käsikirjat -julkaisusarjassa aiemmin ilmestynyt opas 2018:4a ja sen ppt-esittelymateriaali on päivitetty keväällä 2020.

---

1 TEAviisari. Terveys ja hyvinvoinnin laitos. www.teaviisari.fi. Luettu 8.3.2020.

1. SEKSUAALINEN HÄIRINTÄ ILMIÖNÄ

1.1. Mitä on seksuaalinen häirintä?

Lapseen ja nuoreen kohdistuvassa seksuaalisessa häirinnässä on kysymys heidän altistamisestaan ikään kuulumattomalle seksuaalisuudelle. Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä. Seksuaalinen häirintä loukkaa henkilön psyykkistä tai fyysistä koskemattomuutta luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri². Häirinnälle on tyypillistä sen toistuvuus, mutta se voi olla myös yksittäinen teko.

Seksuaalinen häirintä voi ilmetä ainakin seuraavin tavoin:

- seksuaalisesti vihjailevat eleet tai ilmeet
- epäasialliset seksuaaliset puheet tai kaksimieliset vitsit
- vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat seksuaaliset huomautukset tai kysymykset
- epäasialliset seksuaaliset sisällöt, viestit, kuvat tai videot eri sosiaalisen median kanavissa
- sukupuoliyhteyttä tai muuta sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset tai vaatimukset

Seksuaaliseen häirintään yhdistyy usein vallankäyttöä ja vakavimmillaan se voi muuttua seksuaaliseksi väkivallaksi ja rikokseksi. Seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädettyjä tekoja sekä ns. suojaikärajoja käsitellään tarkemmin luvussa 2.1.

Käsitys fyysisen vuorovaikutuksen muodoista ja sopivista rajoista on kulttuuri- ja yksilökohtaista. Monessa tilanteessa fyysinen läheisyys ilmentää välittämistä ja huolenpitoa sekä luo turvallisuudentunnetta. Monien oppiaineiden, kuten liikunnan ja käsityön, opetukseen kuuluu, että opettaja tai opiskelija voivat koskettaa toista opiskelijaa. Olennaista on, että fyysinen kosketus ei seksualisoidu eikä sen kohde koe sitä kiusallisena, pakottavana tai epämiellyttävänä. Vuorovaikutuksen sopivuuden arvioinnissa opiskelijan oma kokemus on tärkein. Esimerkiksi opettajan pitää olla sensitiivinen sen suhteen, kokeeko opiskelija opettajan kosketuksen, kuten taputuksen olkapäälle, mieluisana vai ei-toivottuna.³

1.2. Seksuaalisen häirinnän yleisyys⁴

Lapset ja nuoret kohtaavat seksuaalista häirintää jo perusopetuksen alaluokilla. Seksuaalisen häirinnän vastainen työ tulisi aloittaa mahdollisimman aikaisin, koska erityisesti asenteet muotoutuvat varhain. Kouluterveyskyselyn mukaan seksuaalisen häirinnän kokemukset lisääntyvät perusopetuksen yläluokille siirryttäessä ja samanaikaisesti ilmiö sukupuolittuu voimakkaasti. Seksuaalisen häirinnän kokemusten yleisyydessä ei tapahdu suuria muutoksia

2 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) 7 §

3 Opetusalan eettisen neuvottelukunnan kannanotto Millainen fyysinen vuorovaikutus on sopivaa kouluympäristössä? 2.9.2015

4 Kouluterveyskysely 2019. Tulospalvelu. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. www.thl.fi/kouluterveyskysely/tulokset. Luettu 10.2.2020.

siirryttäessä perusopetuksesta toiselle asteelle. Seksuaalisen väkivallan kokemukset ovat seksuaalista häirintää huomattavasti harvinaisempia.

Vain pieni osa oppilaiden ja opiskelijoiden kokemasta seksuaalisesta häirinnästä tapahtuu ainoastaan koulussa tai oppilaitoksessa. Koulussa tapahtuvaa seksuaalista häirintää esiintyy yleisemmin perusopetuksen yläluokilla kuin toisen asteen koulutuksessa. Vähiten sitä tulee esiin lukioissa. Koulussa tapahtuvassa seksuaalisessa häirinnässä ei tule esiin selkeää sukupuolieroa ja se kohdentuu yhtä lailla poikiin kuin tyttöihin. Läheskään kaikki opiskelijat eivät kerro kokemastaan seksuaalisesta häirinnästä tai väkivallasta jollekin aikuiselle, mikä vaikeuttaa tilanteeseen puuttumista. Osa opiskelijoilta kertoo tarvitseensa tilanteessa apua koulun aikuisilta, mutta kokee, että ei ollut sitä saanut. Erityisesti useat pojat jäivät vaille kaipaamaansa tukea.

Seksuaalista häirintää kuten kehoa tai seksuaalisuutta loukkaavaa kiusaamista, nimittelyä tai arvostelua tai seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua kokevat erityisesti tytöt eikä sen esiintyvyydessä ole juurikaan eroa perusopetuksen yläluokilla ja toisen asteen koulutuksessa. Suurin osa tyttöjen kokemasta seksuaalisesta häirinnästä tapahtuu mobiilisti tai jossain julkisessa tilassa. Yleisimmin seksuaalisen häirinnän tai väkivallan tekijänä oli ollut ystävä tai muu tuttu lapsi tai nuori.

Seksuaalisen häirinnän kokemukset ovat merkittävästi yleisempiä erityisryhmiin kuuluvilla kuten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä edustavilla, ulkomaista syntyperää olevilla, toimintarajoitteisilla ja kodin ulkopuolelle sijoitetuilla nuorilla. Myös seksuaalisen väkivallan kokemukset olivat näillä lapsilla muita yleisempiä. Lisäksi näyttäisi siltä, että merkittävä osa näihin nuoriin kohdistuvasta seksuaalisesta häirinnästä tapahtuu oppilaitoksessa.

Kouluterveyskyselyn viimeisimmät seksuaalista häirintää koskevat tulokset esitetään tarkemmin oppaan liitteenä olevassa ppt-esittelymateriaalissa.

2. LAINSÄÄDÄNTÖ EDELLYTTÄÄ SEKSUAALISEN HÄIRINNÄN ENNALTAEHKÄISYÄ JA SIIHEN PUUTTUMISTA

2.1. Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön

Opiskelijoilla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön⁵. Turvallinen opiskeluympäristö koostuu psyykkisistä, sosiaalisista ja fyysisistä tekijöistä.

Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön kattaa sen ajan, jolloin opiskelija osallistuu opetus-suunnitelman tai koulutuksen järjestäjän hyväksymän muun suunnitelman mukaiseen opetukseen tai toimintaan oppilaitoksessa tai sen ulkopuolella. Tämä koskee myös perusopetuksen työelämään tutustumista ja ammatillisessa koulutuksessa tapahtuvaa työssäoppimista työpaikalla. Oppilaitoksella tulee olla yhtenäiset toimintatavat eri opiskeluympäristöissä tapahtuvaa opetusta ja myös välitunteja varten. Myös eri oppiaineiden opetuksen tueksi on laadittu turvallisuusohjeita (käsityö, liikunta, kotitalous ja luonnontieteet).

Mikäli opiskeluun kuuluu myös liikkuvuusjaksoja ulkomailla, tulee kansainvälisessä toiminnassa huolehtia yhtenäisistä toimintatavoista ja sopia esimerkiksi vastuuhenkilöistä, joihin opiskelijat voivat seksuaalista häirintää kohdatessaan olla yhteydessä. Turvallisuusnäkökulmat ja toimintaohjeistus tulee huomioida jo opiskelijoiden lähtövalmennuksessa.

Koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus taata turvallinen opiskeluympäristö. Velvollisuus ei koske oppilaan vapaa-aikaa eikä koulumatkoja. Perusopetuksessa opettajalla ja rehtorilla on kuitenkin velvollisuus ilmoittaa tietoonsa tulleesta koulussa tai koulumatkalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta niihin syyllistyneen ja niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle.⁶

Seksuaalinen häirintä on tasa-arvolaisissa kiellettyä syrjintää⁷. Seksuaalinen häirintä loukkaa opiskelu- ja työrauhaa sekä yksilönvapautta ja itsemääräämisoikeutta. Seksuaalirikosten rangaistavuudesta säädetään rikoslaisissa⁸. Se, joka rikkoo syrjinnän kieltoa, voi joutua maksamaan loukatulle hyvitystä⁹.

Yhdenvertaisuuslaki kieltää häirinnän yhdenvertaisuuslain mukaisten syrjintäperusteiden, kuten alkuperän, seksuaalisen suuntautumisen, kielen, uskonnon, vammaisuuden tai terveydentilan, perusteella. Yhdenvertaisuuslain mukaan henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytyminen on häirintää, jos sen välityksellä luodaan henkilöä halventava tai nöyryyttävä taikka häntä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri.¹⁰

5 Perusopetuslaki 29 § (1267/2013), lukiolaki (714/2018) 40 § ja laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) 80 §

6 Perusopetuslaki 29 § (1267/2013)

7 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) 7 §

8 Rikoslaki (39/1889)

9 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) 11 §

10 Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) 14 §

Milloin seksuaalinen häirintä on rikos?

Opetustoimen ja sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöllä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu¹¹:

- rikoslain (39/1889) 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko (kuten raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta tai lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin) tai
- sellainen rikoslain (39/1889) 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko (kuten pahoinpity), josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Jos seksuaalinen häirintä kohdistuu alle 16 -vuotiaaseen tai luottamus- tai auktoriteettiasemaan (kuten opettajan tai valmentajan asema) perustuen alle 18 -vuotiaaseen, voi teko täyttää lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tai sen yrityksen tunnusmerkistön. Lapsen tai nuoren ikä (ns. suojaikäraja) vaikuttaa siis siihen, millaisena rikoksena tekoa on pidettävä. Alle 16 -vuotias ei voi antaa suostumusta mihinkään seksuaaliseen tekoon aikuisen kanssa.

Esimerkiksi seksuaalisen kuvamateriaalin lähettäminen alle 16 -vuotiaalle on rikoksena lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö¹². Sanallinen seksuaalinen häirintä, joka kohdistuu yli 16-vuotiaaseen, ei ole rikos vaan epäasiallista ja huonoa käytöstä, joka voi kuitenkin täyttää esimerkiksi kunnianloukkauksen tunnusmerkistön¹³. Seksuaalinen ahdistelu puolestaan on rikos. Se on henkilön itsemääräämisoikeutta loukkaavaa koskemista esimerkiksi intiimi-alueille tai suutelemista.¹⁴ Epäselvissä tilanteissa kannattaa aina konsultoida poliisia ja tällöin neuvoa voi kysyä kertomatta uhrin tai epäillyn nimeä.

Seksuaalinen häirintä on oppilaitoksen henkilöstöön kuuluvalla epäasiallista ja huonoa käytöstä, joka voi johtaa huomautukseen, varoitukseen tai palvelussuhteen päättämiseen. Oppilaitoksen henkilöstöön kuuluvan luottamussuhteessa tai auktoriteettiasemassa suhteessa alaikäiseen olevan henkilön epäasiallisesta seksuaalisesta käytöksestä on perusteltua tehdä rikosilmoitus poliisille. Huomautuksen tai varoituksen sijasta tällainen teko johtaa todennäköisemmin myös palvelussuhteen päättämiseen varsinkin, jos tekijää on jo aikaisemmin huomautettu epäasiallisesta käytöksestä.

2.2. Oppilaitoksella tulee olla suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä

Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että opiskeluhoollon toteuttamista, arviointia ja kehittämistä varten laaditaan oppilaitoskohtainen *opiskeluhoollon suunnitelma*. Suunnitelma on laadittava yhteistyössä oppilaitoksen henkilöstön, opiskeluhoollon toimijoiden, opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa. Opiskeluhoollon suunnitelma voi olla myös kahden tai useamman

11 Lastensuojelulaki (417/2007) 25 §

12 Hallituksen esitys Eduskunnalle lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi 282/2010

13 Rikoslaki (39/1889) 24 luvun 9 §

14 Rikoslaki (39/1889) 20 luvun 5 a §

oppilaitoksen yhteinen. Opiskeluhoitosuunnitelmaan on kirjattava muun muassa suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä.¹⁵

Opetushallitus on ohjeistanut tämän suunnitelman laatimisesta¹⁶. Suunnitelmassa tulee ottaa huomioon sekä opiskelijoiden keskinäiset että opiskelijoiden ja aikuisten väliset vuorovaikutussuhteet oppilaitoksessa. Suunnitelmassa kuvataan:

- kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäiseminen ja siihen puuttuminen
- edellä mainittujen asioiden käsittely yhteisö-, ryhmä- ja yksilötasolla
- yksilöllinen tuki, tarvittava hoito, muut toimenpiteet ja jälkiseuranta sekä teon tekijän että sen kohteena olevan osalta
- yhteistyö huoltajien kanssa
- yhteistyö tarvittavien viranomaisten kanssa
- suunnitelmaan perehdyttäminen ja siitä tiedottaminen henkilöstölle, opiskelijoille, huoltajille ja yhteistyötahoille
- suunnitelman päivittäminen, seuranta ja arviointi.

Suunnitelmia valmisteltaessa on otettava huomioon väkivalta, kiusaaminen ja häirintä erillisinä ilmiöinä, ja suunnitelmassa kuvattujen toimenpiteiden tulee kohdistua kuhunkin niistä. Opetushallitus on julkaissut oppaan koulujen ja oppilaitosten kiusaamisen vastaiselle työlle¹⁷.

Erilaisten ongelmatilanteiden, kuten seksuaalisen häirinnän ehkäisyä ja puuttumista koskevien, suunnitelmien laatiminen ei ole itsetarkoitus. Suunnitelmien tarkoituksena on tukea ja ohjata oppilaitosten arkipäivän toimintaa, saada aikaan tarvittavia muutoksia ja tulla osaksi jokapäiväistä turvallisuuskulttuuria.

Suunnitelmia laadittaessa ja päivitettäessä on tärkeää herättää yhteisössä tietoisuus ongelmasta ilmiönä ja sen esiintyvyydestä sekä ilmiön vakavuus. Hyvä toimintamalli pohjautuu yhteisön tilasta koottuun tietoon. Säännöllinen tiedonkeruu mahdollistaa myös myöhemmin tapahtuvan seurannan. Kouluterveyskysely, oppilaitosympäristön ja -yhteisön terveellisyyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin tarkastukset ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollon laajoista terveystarkastuksista tehtävät luokkayhteenvedot tuottavat tietoa yhteisön tilanteesta. Opiskelijoilta ja huoltajilta saatava tieto sekä henkilöstön ja yhteistyötahojen näkemykset täydentävät kokonaiskuvaa. Lukiossa seksuaalista häirintää koskeva kysely voidaan sisällyttää esimerkiksi osaksi jaksopalautetta.

Jos seksuaalisen häirinnän vastainen toimintamalli mietitään yhdessä, sitouttaa se yhteisön jäsenet sen mukaiseen toimintaan, mikä osaltaan varmistaa sen, ettei kenenkään tarvitse jäädä tilanteessa yksin. Suunnitelman valmistelu edellyttää monialaista yhteistyötä, koska suunnitelma viedään käytäntöön osana kaikkien opiskeluyhteisön aikuisten työtä. Opiskelijoiden osallisuudesta huolehtiminen on tärkeää, koska myös heidän tulee jatkossa sitoutua suunnitelmassa sovittuun ja tuntea toimintatavat. Yhteistyö kotien kanssa jo valmisteluvaiheessa helpottaa tarvittavaa yhteistyötä myös mahdollisissa ongelmatilanteissa. Opiskeluhoitoon palvelujen asiantuntijoilla on oman erityisalansa osaajina paljon annettavaa niin suunnitelmien sisältöä, toimeenpanoa kuin opiskelijoille tarjottavaa yksilöllistä tukea kuvat-

15 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) 13 §

16 Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2019 sekä Opetushallituksen määräys OPH-285-2018 koskien opiskeluhoitoon keskeisiä periaatteita ja tavoitteita sekä opiskeluhoitosuunnitelman laatimista ammatillisessa koulutuksessa.

17 Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa. Oppaat ja käsikirjat 2020:3a. Opetushallitus.

taessa. Yhteisöllisten toimintatapojen kehittämisessä voidaan tehdä yhteistyötä myös paikallisten lasten ja nuorten hyvinvointia edistävien sidosryhmien kuten sosiaali- ja terveystoimen, nuorisotyön, poliisin tai eri järjestöjen kanssa. Valmisteluvaiheeseen osallistuvat tahot ovat jatkossa luontevia yhteistyökumppaneita myös suunnitelman sisältöjen toteutuksessa.

Jokainen lapsi ja nuori kokee yksilöllisesti traumaattisen ja hämmentävän tilanteen, kuten seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutumisen. Myös myöhemmän opiskeluhuollollisen tuen tai muun hoidon tarve on yksilöllinen ja edellyttää tapauskohtaisesti mietittäviä toimenpiteitä. Seksuaalisen häirinnän vastaisessa toimintamallissa kuvataan mahdollisimman konkreettisesti opiskelijalle tarjottava yksilöllinen tuki, tarvittava hoito, muut toimenpiteet ja jälki-seuranta sekä teon tekijän että sen kohteena olevan osalta.

Seksuaalisen häirinnän vastainen toimintamalli edellyttää siihen perehdyttämistä ja säännöllistä tiedottamista henkilöstölle, opiskelijoille, huoltajille ja yhteistyötahoille. Toimintamallista voidaan viestiä opiskelijoille ja heidän huoltajilleen esimerkiksi sähköisissä järjestelmissä, lukuvuosiedotteissa ja vanhempainilloissa. Asiaa voidaan käsitellä myös luokanvalvojan tai ryhmänohjaajan tunneilla tai muilla oppitunneilla. Aiheeseen liittyen voidaan järjestää erilaisia tapahtumia tai teemapäiviä.

Häirinnän vastaisen suunnitelman toteutumista tulee seurata ja arvioida. Suunnitelma on tarkoitettu käytännön työvälineeksi, joka elää ja kehittyy ajan myötä. Sen päivittäminen ja läpikäyminen henkilöstön kanssa esimerkiksi lukuvuoden alkaessa on hyväksi todettu käytäntö, koska samalla tarjoutuu mahdollisuus perehdyttää uusi henkilöstö oppilaitoksen toimintatapoihin. Tässä yhteydessä on paikallaan sopia myös työn- ja vastuunjaosta sekä henkilöstön osaamisen turvaamisesta esimerkiksi koulutuksen tai työnohjauksen kautta.

2.3. Oppilaitoksella tulee olla yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma

Oppilaitoksilla tulee olla oppilaitoskohtainen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma¹⁸. Tasa-arvolain muutos vuonna 2014 toi myös perusopetuksen kouluille veloitteen laatia koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma¹⁹. Opetussuunnitelman perusteissa on annettu määräykset suunnitelman laatimisesta²⁰.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma voi olla erillinen asiakirja tai se voi sisältyä osana muuhun suunnitelmaan, esimerkiksi paikalliseen opetussuunnitelmaan. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman osa, joka koskee seksuaalisen häirinnän ehkäisemistä ja poistamista voidaan yhdistää osaksi suunnitelmaa opiskelijan suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Jos suunnitelmat laaditaan erillisinä, tulee varmistaa suunnitelmien yhteensopivuus.

Seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemisessä on tärkeää ottaa huomioon myös muut tekijät, jotka voivat vaikuttaa opiskelijoiden häirintäkokemuksiin ja oppilaitoksen aikuisten taitoihin puuttua häirintään. Näitä ovat esimerkiksi alkuperään, kieleen,

18 Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) 6 § sekä laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 5 a § (1329/2014)

19 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (1329/2014)

20 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 täydentäminen: Koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma. Opetushallituksen määräys 63/011/2015.

seksuaaliseen suuntautumiseen, vammaisuuteen, terveydentilaan ja uskontoon liittyvät erot. Vähemmistöihin kuuluvilla opiskelijoilla seksuaalisen häirinnän kokemukset voivat kietoutua yhteen muiden häirintä- ja syrjäytäkokemusten, kuten rasistisen tai homofobisen kiusaamisen, kanssa. Aina ei ole yksiselitteistä, mihin opiskelijan ominaisuuteen häirintä ensisijaisesti liittyy.

Häirinnän ehkäisyä koskevat toimintatavat tulee suunnitella hyödyttämään myös vähemmistöön kuuluvia opiskelijoita, joiden luottamus opettajan tai oppilaitoksen henkilöstön kykyyn puuttua häirintään tai muihin ongelmatilanteisiin voi olla heikompi. Moniperusteinen häirintä on tärkeää ottaa keskusteluun niin pohdittaessa keinovalikoimaa häirinnän ehkäisyyn kuin tarvetta henkilöstön täydennyskoulutukseen.

Oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Oppilaitoksen tulee varata opiskelijoille ja heidän huoltajilleen mahdollisuus tulla kuulluiksi edistämistoimenpiteistä.

Tasa-arvosuunnitelma laaditaan yhteistyössä henkilöstön ja opiskelijoiden kanssa ja sen tulee sisältää selvitys oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi ja arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista. Suunnitelmassa tulee kiinnittää erityistä huomiota muun muassa seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Suunnitelma voidaan laatia enintään kolmeksi vuodeksi kerrallaan.²¹ Opetushallitus on julkaissut oppaat koulujen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön tueksi²².

2.4. Oppilaitoksessa tulee edistää ja seurata turvallisuutta ja hyvinvointia

Kaikkien oppilaitoksessa opiskelijoiden kanssa työskentelevien sekä opiskeluhoitopalveluista vastaavien viranomaisten ja työntekijöiden on tehtävissään edistettävä opiskelijoiden ja oppilaitosyhteisön hyvinvointia sekä kotien ja oppilaitoksen välistä yhteistyötä. Oppilaitoksen henkilökunnalla on ensisijainen vastuu oppilaitosyhteisön hyvinvoinnista.²³

Oppilaitoksen opiskeluympäristön terveellisyttä ja turvallisuutta sekä opiskeluyhteisön hyvinvointia tulee edistää ja se tulee tarkastaa kolmen vuoden välein²⁴. Tarkastus pitää sisällään paitsi ympäristön terveellisyyden ja turvallisuuden myös yhteisön psykososiaalisen hyvinvoinnin seurannan mukaan lukien seksuaalisen häirinnän ja siihen liittyvät toimintatavat. Tarkastuksessa todettujen puutteiden korjaamista on seurattava vuosittain²⁵.

Kouluyhteisön ja opiskeluympäristön terveellisyys ja turvallisuus on tarkastettava yhteistyössä oppilaitoksen ja sen oppilaiden tai opiskelijoiden, koulu- tai opiskeluterveydenhuollon, terveystarkastajan, henkilöstön työterveyshuollon, työsuojeluhenkilöstön ja tarvittaessa muiden asiantuntijoiden kesken.

21 Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta 5 a § (1329/2014)

22 Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Opetushallitus. ja Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. Oppaat ja käsikirjat 2019:4a. Opetushallitus.

23 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) 4 §

24 Terveydenhuoltolaki (1326/2010) 16 ja 17 §

25 Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (338/2011) 12 §

Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon terveystarkastuksissa opiskelijoilta kysytään ikätasoisesti heidän kohtaamastaan seksuaalisesta häirinnästä, väkivallasta tai sen uhasta. Kahdeksannen luokan laajan terveystarkastuksen kansallisessa esitetolomakkeessa (THL) tiedustellaan kaikilta opiskelijoilta heidän mahdollisia kokemuksiaan kohdatusta seksuaalisesta häirinnästä tai ahdistelusta eri ympäristöissä (koulu, koti, vapaa-aika, netti, ym.).

2.5. Työpaikan tulee olla turvallinen opiskeluympäristö

Työnantaja tai koulutussopimustyöpaikan tarjoaja vastaa työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä järjestettävässä koulutuksessa opiskelijan työturvallisuudesta siten kuin siitä työturvallisuuslaissa säädetään²⁶. Myös työpaikan tulee olla turvallinen opiskeluympäristö. Koulutuksen järjestäjän tulee ilmoittaa työnantajalle tai koulutussopimustyöpaikan tarjoajalle edellä tarkoitetusta työturvallisuusvastuusta.

Kun työnantaja saa tiedon, että työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajalla on velvollisuus ryhtyä käytettävissään olevin keinoin toimiin epäkohdan poistamiseksi²⁷. Häirinnällä ja epäasiallisella kohtelulla tarkoitetaan myös sukupuolista häirintää. Työnantajan tulee pyrkiä selvittämään tapahtumien kulku ja noudattaa johdonmukaisia toimia ja ratkaisuja suhteessa työntekijöihinsä. Myös tasa-arvolaki velvoittaa työnantajaa huolehtimaan mahdollisuuksien mukaan siitä, ettei työntekijä joudu seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Kiellettyinä syrjintänä pidetään tasa-arvolain mukaan sitä, että työnantaja laiminlyö laissa säädetty velvoitteensa seksuaalisen häirinnän tai ahdistelun poistamiseksi.²⁸

Mikäli työpaikalla tai koulutussopimustyöpaikalla tapahtuu opiskelijaan kohdistuvaa seksuaalista häirintää, tiedon haltijalla on oikeus salassapidon estämättä antaa opiskelijan terveydentilaa tai toimintakykyä koskevia ja tehtävien hoidon kannalta välttämättömiä tietoja oppilaitoksen rehtorille tai johtajalle ja oppilaitoksen turvallisuudesta vastaavalla muulle henkilölle opiskelun turvallisuuden varmistamiseksi²⁹.

Oppilaitoksen tulee ohjeistaa kenelle opiskelija ilmoittaa harjoittelupaikassa tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä.

26 Työturvallisuuslaki (738/2002)

27 Työturvallisuuslaki (738/2002) 28 §

28 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8 d § (232/2005)

29 Laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) 109 §

3. SEKSUAALISEN HÄIRINNÄN ENNALTAEHKÄISY OPETUSSUUNNITELMISSA JA OPPILAITOSTEN TOIMINNASSA

Opetushallituksen hyväksymissä opetussuunnitelmien perusteissa hyvinvointi, terveys ja turvallisuus tulevat teemoina esiin useissa eri kohdissa alkaen arvopohjasta ja toimintakulttuurista aina laaja-alaiseen osaamiseen ja eri oppiaineiden tavoitteisiin ja sisältöihin. Paikallisen opetussuunnitelman tulee sisältää valtakunnallisissa perusteissa edellytetyt asiakokonaisuudet.

3.1. Arvoperusta ja toimintakulttuuri luovat perustan

Opetussuunnitelmien perusteiden *arvoperustan* kuvauksessa jokainen lapsi ja nuori nähdään ainutlaatuisena. Turvallisuuden ja arvokkuuden kokemukset luovat perustaa sille, että opiskelija oppii arvostamaan itseään. Yhtä merkittävää on kokemus kuulluksi tulemisesta, osallisuudesta ja mahdollisuudesta liittyä yhteisön hyvinvoinnin rakentamiseen yhdessä toisten kanssa. Sivistykseen kuuluu taito käsitellä ihmiseksi kasvamiseen liittyviä väistämättömiä jännitteitä eettisesti ja myötätuntoisesti sekä rohkeus puolustaa hyvää. Sivistys ilmenee tavassa suhtautua itseän ja muihin sekä tavassa ja tahdossa toimia. Sivistynyt ihminen pyrkii toimimaan oikein, itseään, toisia ja ympäristöä arvostaen.

Arvokasvatuksen merkitys korostuu maailmassa, jossa monimediainen tiedonvälitys, globaalit tietoverkot, sosiaalinen media ja vertaissuhteet muokkaavat lasten ja nuorten arvoa maailmaa. Koulun ja kotien yhteinen arvopohdinta luo turvallisuutta ja edistää opiskelijoiden kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan *toimintakulttuuri* on ajan myötä muotoutuva yhteisön tapa toimia. Vaikka toimintakulttuuriin vaikuttavat niin tiedostetut kuin tiedostamattomat tekijät, sitä voidaan kehittää ja muuttaa. Toimintakulttuuri vaikuttaa kaikkiin sen piirissä oleviin ja aikuisten tapa toimia välittyy yhteisön arvoja ja asenteita oppiville opiskelijoille. Näin esimerkiksi vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit sekä sukupuoliroolit siirtyvät opiskelijoille. Toimintakulttuurin vaikutusten yhteinen pohdinta ja sen ei-toivottujen piirteiden tunnistaminen ja muuttaminen ovat toimintakulttuurin kehittämistä. Perusopetuksen perusteissa määritellään kuntia ja kouluja koskevat toimintakulttuurin kehittämisen periaatteet, joita ovat esimerkiksi Hyvinvointi ja turvallinen arki, Kulttuurinen moninaisuus ja kielitietoisuus sekä Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Perusteiden mukaan kiusaamista, häirintää, väkivaltaa, rasismia tai muuta syrjintää ei hyväksytä ja epäasialliseen käytökseen puututaan. Koulussa erilaiset identiteetit, kielet ja katsomukset elävät rinnakkain ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Toimintakulttuurin kehittämisen periaatteiden mukaisesti yhteisössä kehitetään yksilöiden ja ryhmien välistä ymmärrystä ja kunnioitusta sekä vastuullista toimintaa.

3.2. Laaja-alainen osaaminen, oppiaineet ja yhteiset tutkinnon osat antavat tietoja ja taitoja

Perusopetuksen perusteissa määritellään seitsemän *laaja-alaisen osaamisen* osa-alueita, joiden tavoitteet ja sisällöt toteutuvat osana kaikkien oppiaineiden opetusta. Laaja-alaisella osaamisella tarkoitetaan tietojen, taitojen, arvojen, asenteiden ja tahdon muodostamaa kokonaisuutta. Osaaminen sisältää myös kyvyn käyttää tietoja ja taitoja tilanteen edellyttämällä tavalla.

Laaja-alaisen osaamisen osa-alueista *itsestä huolehtiminen ja arjen taidot* korostaa koulu-yhteisön roolia oppilaiden ohjauksessa ymmärtämään, että jokainen vaikuttaa omalla toiminnallaan niin omaan kuin toistenkin hyvinvointiin, terveyteen ja turvallisuuteen. Oppilaat saavat mahdollisuuden kehittää tunne- ja sosiaalisia taitojaan ja kasvavat huomaamaan ihmissuhteiden ja keskinäisen huolenpidon tärkeyden. Heitä opetetaan ennakoimaan ja toimimaan vaaratilanteissa sekä suojaamaan yksityisyyttään ja henkilökohtaisia rajojaan.

Laaja-alaisen osaamisen osa-alueen *kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu* tavoitteena on ohjata oppilaita arvostamaan ympäristön kulttuurisia merkityksiä sekä rakentamaan omaa kulttuuri-identiteettiä ja myönteistä ympäristösuhdetta. Oppilaita ohjataan näkemään kulttuurinen moninaisuus myönteisenä voimavarana. Heitä ohjataan asettumaan toisen asemaan ja tarkastelemaan asioita ja tilanteita eri näkökulmista. Koulutyössä edistetään suunnitelmallisesti ihmisoikeuksien, erityisesti lapsen oikeuksien tuntemista ja arvostamista sekä niiden mukaista toimintaa.

Laaja-alaisen osaamisen osa-alueista *monilukutaito* on erilaisten tekstien tulkitsemisen, tuottamisen ja arvottamisen taitoja, jotka auttavat oppilaita ymmärtämään kulttuurisia viestinnän muotoja ja rakentamaan identiteettiään. Oppilaat tarvitsevat monilukutaitoa tulkintaan maailmaa ympärillään ja sen kulttuurista monimuotoisuutta. Monilukutaito tukee oppilaiden kriittisen ajattelun kehittymistä. Sitä kehitettäessä pohditaan aina myös eettisiä kysymyksiä.

Seksuaalikasvatus on yksi *terveystieto* -oppiaineen ydinalueista. Vuosiluokilla 1–6 terveystietoa opetetaan integroituneena ympäristöoppiin ja vuosiluokilla 7–9 itsenäisenä oppiaineena. Nuorten lukiokoulutuksessa terveystiedossa on yksi pakollinen opintomoduuli ja kaksi valtakunnallista valinnaista opintomoduulia. Terveyteen, hyvinvointiin ja turvallisuuteen kuuluvia ilmiöitä tarkastellaan opiskelijoiden ikäkaudelle sopivalla tavalla osana opetusta. Parasta seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyä on lasten ja nuorten iänmukainen seksuaalikasvatus. Seksuaalikasvatuksen keskiössä on ajatus seksuaalisuudesta myönteisenä ja merkittävänä voimavarana. Nuorille tarjotaan tarvittavat tiedot ja taidot tehdä omaa seksuaalisuuttaan koskevia valintojaan sekä mahdollisuus pohtia seksuaalisuuteen liittyviä arvojaan ja asenteitaan, identiteettiään ja minäkuvaansa. Tavoitteena on, että lapsi ja nuori oppii, että seksuaalisuudesta ja sukupuoleen liittyvistä asioista saa puhua ja ymmärtää, että aikuisille voi puhua myös pelottavista ja hämmentävistä asioista. Seksuaalikasvatuksessa käydään läpi myös nuoren seksuaalioikeudet sekä seksuaalisuuteen liittyvä eettinen ulottuvuus. Yksityisyyden rajojen ja itsemääräämisoikeuden puolustaminen on tärkeä osa terveystietoa teknologisesti kehittyvässä maailmassa. Seksuaalikasvatus ehkäisee seksuaalisuutta loukkaavaa häirintää ja väkivaltaa sekä vahvistaa turvataitoja. Hyvä seksuaalikasvatus lisää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä huomioi kotien kanssa tehtävän yhteistyön.

Yhteiskuntaopin oppiaineessa luodaan taitoja oman elämän hallintaan ja rakentavaan vuorovaikutukseen 4. vuosiluokasta alkaen. Oppiaineessa opitaan, kuinka jokainen itse voi vaikuttaa omaan sekä lähiyhteisönsä turvallisuuteen. Opetuksessa tarkastellaan demokraattisia arvoja ja perusperiaatteita kuten ihmisoikeuksia, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Lisäksi tutustutaan Suomen eri kulttuureihin ja vähemmistöryhmiin. Tavoitteena on, että lapsi ja nuori sisäistää yhteisten sääntöjen merkityksen ja toimii niiden mukaisesti. He oppivat perustelemaan, miksi ihmisoikeudet ovat tärkeitä ja mihin oikeusjärjestelmää tarvitaan. Heitä ohjataan seuraamaan ajankohtaisia kysymyksiä sekä ymmärtämään niiden yhteyksiä omaan elämäänsä. Heitä harjaannutetaan hankkimaan ja arvioimaan kriittisesti eri toimijoiden tuottamaa tietoa sekä soveltamaan sitä erilaisissa tilanteissa.

Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa sekä oppimisympäristöjen ja työtapojen valinnassa otetaan huomioon lasten ja nuorten erilaisuus, yhdenvertaisuus ja sukupuolten tasa-arvo. Erityistä huomiota kiinnitetään omien kokemusten kertomiseen sekä mielipiteiden ilmaisuun ja perusteluun siten, että oma toiminta tukee rakentavan ja kohteliaan vuorovaikutusilmapiirin luomista. Opetuksessa käytettävät materiaalit ja työtavat valitaan sukupuolitietoisesti ja stereotyyppioita välttämällä. Opetuksessa voidaan tarkastella kirjallisuuden, elokuvien ja median tuottamia kuvauksia sukupuolirooleista ja niihin liittyvistä stereotyyppioista, työnjaosta ja ammasteista. Opetuksessa voidaan kiinnittää huomiota sukupuolten tasa-arvoa edistävään kielenkäyttöön ja tutustutaan sukupuolen moninaisuutta käsittelevään sanastoon. Kaunokirjallisuuden lukeminen ja tuottaminen (sanataide) sekä draama- ja muut esitysharjoitukset tarjoavat mahdollisuuden eläytyä esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä tai monikulttuurisia vähemmistöjä edustavien lasten ja nuorten kokemusmaailmaan. Median tarkastelussa ohjataan sen turvalliseen ja eettiseen käyttöön sekä mediatekstien kriittiseen ja arvoivaan lukemiseen ja tuottamiseen.

Kaikissa *katsomusaineissa* perehdytään alkuopetuksesta alkaen ihmisoikeuksiin ja lasten- oikeuksien sopimukseen ikäkaudelle soveltuvalla tavalla. Kaikkien katsomusaineiden tavoitteena on ohjata lapsia ja nuoria hyvään elämään pohtimalla oikean ja väärän kysymyksiä sekä yhteiselämän pelisääntöjä. Opetuksessa tuetaan toisen asemaan eläytymisen ja moninaisuuden hyväksymisen taitoja. Oppiaineitten sisällöt tarjoavat lukuisia kohtia käsitellä luontevasti häirintään liittyviä asioita. Kaikkien uskonto-oppimäärien sisältöalueen Hyvä elämä keskeisiä sisältöjä ovat omat teot ja niiden seuraukset, vastuu toisista ihmisistä, toisen asemaan eläytyminen, ihmisarvo ja yksilöllisyys. Elämäkatsomustiedossa sisältöalueessa Yhteiselämän perusteet perehdytään ihmisten yhteiselämän perusteisiin tutkimalla esimerkiksi yhdenvertaisuuden merkitystä erilaisissa nuoren elämään liittyvissä arkipäivän tilanteissa ja ympäristöissä. Yläkoulussa sisältöalue Etiikan perusteita soveltaa eettistä lähestymistapaa nuorten arjessa esiintyviin tilanteisiin. Lisäksi perehdytään esimerkiksi sosiaalisessa mediassa esiintyviin ajankohtaisiin kysymyksiin eettisestä näkökulmasta.

Kuvataiteessa on keskeistä lasten ja nuorten identiteetteihin ja kulttuuriseen moninaisuuteen sekä niiden muutokseen liittyvät kysymykset. Lasten ja nuorten omia kuvia käytetään kuvailmaisun ja tulkinnan lähtökohtana, mikä tarjoaa mahdollisuuksia aiempaa sukupuolitietoisemmalle opetukselle. Opetuksessa tarkastellaan taiteen ja muun visuaalisen kulttuurin vaikutuksia nuorten mielipiteisiin, asenteisiin ja toimintatapoihin. Tasa-arvo- ja sukupuolinäkökulmia on mahdollista käsitellä, kun työskentelyn lähtökohtana ovat esimerkiksi nuorten omat yhteisöt, ympäristöt tai mediat. Sukupuolen esittämistapoja voidaan tutkia eri aikojen taiteessa, mainonnassa, muodissa ja muussa visuaalisessa kulttuurissa. Opetuksessa voidaan esimerkiksi pohtia, miten arjen visuaalinen kulttuuri vaikuttaa omaksuttuihin sukupuolistereotyyppioihin ja identiteettien rakentumiseen.

Ammatillisessa koulutuksessa *yhteisiin tutkinnon osiin* sisältyy osaamistavoitteina toista ihmistä kunnioittava ja hyvinvointia edistävä arvomaailma ja toimintatapa, joihin seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyn voidaan katsoa sisältyvän. Nämä osaamistavoitteet sisältyvät yhteiskunta ja työelämäosaaminen -tutkinnon osaan.

4. TOIMINTAOHJEITA OPPILAITOSTEN AMMATTILAISILLE, OPISKELIJOILLE JA HUOLTAJILLE

Kaikkien oppilaitoksessa opiskelijoiden kanssa työskentelevien sekä opiskeluhuoltopalveluista vastaavien viranomaisten ja työntekijöiden on tehtävissään edistettävä opiskelijoiden ja oppilaitosyhteisön hyvinvointia³⁰. Hyvinvoinnin edistäminen tarkoittaa velvollisuutta ennaltaehkäisevään työhön sekä velvollisuutta puuttua havaitsemiinsa häirintä- ja ongelmatilanteisiin. Psykkisestä, sosiaalisesta ja fyysisestä turvallisuudesta huolehtiminen ja opiskelijoiden suojeleminen on ensisijaisesti oppilaitoksen henkilöstön tehtävä. Jokainen kouluyhteisön jäsen voi omalla toiminnallaan edistää lasten ja nuorten koskemattomuutta ja hyvinvointia toimimalla aktiivisesti seksuaalisen häirinnän poistamiseksi. *Jokainen seksuaalista häirintää havainnut tai siitä tiedon saanut oppilaitoksen henkilöstöön kuuluva huolehtii siitä, että asiaa lähdetään selvittämään viipymättä.*

Oppilaitoksessa tulee myös rohkaista opiskelijoita ilmoittamaan havaitsemastaan tai kohtamastaan seksuaalisesta häirinnästä henkilöstöön kuuluvalle. Ilmiön yhteinen käsitteleminen ja pohtiminen etukäteen auttaa lapsia ja nuoria tunnistamaan häirintätilanteet ja samalla he oppivat toimimaan myös ahdistaviksi tai vaikeiksi kokemisissaan tilanteissa. Yhteistyökulttuurin luomisessa vuorovaikutus niin oppilas- ja opiskelijakunnan kuin huoltajien kanssa on tärkeää.

Seksuaalisen häirinnän selvittämisen kannalta nimetön ilmoitus ei ole hyvä lähtökohta. Tilanteeseen puuttuminen tehokkaasti edellyttää asian selvittämistä osapuolten kesken, jota nimetön ilmoitus ei mahdollista. Jos oppilaitoksen kyselyissä tai kurssipalautteissa tulee esiin nimettömiä ilmoituksia koskien seksuaalista häirintää, tulee oppilaitoksessa kuitenkin selvittää käytettävissä olevin keinoin tilannetta. Opiskelijoille on hyvä selventää, että oppilaitoksen keinot ryhtyä toimenpiteisiin nimettömien ilmoitusten johdosta, ovat rajalliset.

Perusopetuksessa opiskelijan yksilökohtaiseen opiskeluhuoltotyöhön osallistuvilla on salassapidon estämättä oikeus saada toisiltaan ja luovuttaa toisilleen sekä opiskelijan opettajalle, rehtorille ja oppilaitoksen turvallisuudesta vastaavalle muulle henkilölle ja opetuksesta vastaavalle viranomaiselle opiskelijan opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot. Lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa rehtorille voidaan antaa opiskelijan terveydentilaa ja toimintakykyä koskevat ja tehtävien hoidon kannalta välttämättömät tiedot opiskelun turvallisuuden varmistamiseksi³¹. Seksuaalista häirintää koskeva tieto edellyttää useimmiten tiedon välittämistä. Arvion siitä, onko seksuaalista häirintää koskeva tieto edellä kuvatuissa tilanteissa opetuksen asianmukaisen järjestämisen tai turvallisuuden varmistamisen kannalta välttämätön, tekee se, jonka hallussa tieto on.

30 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) 4 §

31 Lukiolaki (714/2018) 58 § ja laki ammatillisesta ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) 109 §

4.1. Ohjeita koulutuksen järjestäjälle

Koulutuksen järjestäjä (esimerkiksi sivistystoimen johtaja) vastaa yleisesti ylläpitämiensä oppilaitosten toiminnan lainmukaisuudesta ja niille suunnattavien resurssien riittävytydestä. Vastuu edellyttää oppilaitosten toiminnan ohjausta ja valvontaa sekä havaittuihin epäkohtiin ja laiminlyönteihin puuttumista. Koulutuksen järjestäjän vastuulla on huolehtia opiskelijoiden yhdenvertaisuuden toteutumisesta ja siihen liittyvien yhteisten toimintamallien kehittämisestä järjestäjätasolla. Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi, tunnistamiseksi ja häirintään puuttumiseksi koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että:

- toimielinten sekä hallinto-, opetus- ja muun henkilöstön toimivalta ja tehtävät on määritelty hallinto- ja johtosäännöissä sekä yhteistyö eri viranomaisten kesken on suunniteltu ja sovittu
- lakisääteiset ryhmät, kuten opiskeluhuollon ohjausryhmä ja oppilaitoskohtaiset opiskeluhooltoryhmät, on asetettu ja niiden jäsenet nimetty
- lakisääteiset suunnitelmat ja säännöt, kuten opetussuunnitelmat, lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma, oppilaitoskohtaiset opiskeluhooltosuunnitelmat ml. väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän vastainen suunnitelma, tasa-arvosuunnitelma, yhdenvertaisuussuunnitelma ja järjestyssäännöt, on hyväksytty ja ne ovat sisällöltään säädösten ja määräysten mukaiset ja ajantasaiset sekä niiden toteutumista seurataan
- edellä mainitut suunnitelmat ja säännöt sisältävät riittävän täsmälliset määräykset seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja häirintään puuttumiseksi
- oppilaitosten työturvallisuudesta huolehditaan ja työterveyshuolto järjestetään lainsäädännön edellyttämällä tavalla
- opiskeluhoolto järjestetään yhteistyössä opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen opiskeluhooltopalveluista vastuussa olevien viranomaisten kanssa siten, että opiskeluhoollosta muodostuu toimiva ja yhtenäinen kokonaisuus
- opiskeluhoollon toteutumista ja vaikuttavuutta arvioidaan yhteistyössä kunnan opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen kanssa sekä osallistutaan opiskeluhoollon ulkopuoliseen arviointiin
- opiskeluhoollon kokonaisuuden omavalvonta toteutuu yhteistyössä oppilaitoksen sijaintikunnan opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen kanssa
- kouluyhteisön ja opiskeluympäristön terveellisyys ja turvallisuus tarkastetaan yhteistyössä oppilaitoksen ja sen opiskelijoiden, koulu- tai opiskeluterveydenhuollon, terveys-tarkastajan, henkilöstön työterveyshuollon, työsuojeluhenkilöstön ja tarvittaessa muiden asiantuntijoiden kesken, niitä seurataan ja niistä raportoidaan.
- yli kolmen kuukauden ajaksi saman vuoden aikana nimettävistä alaikäisten opiskelijoiden kanssa työskentelevistä rehtoreista, opettajista ja muusta henkilöstöstä pyydetään rikosrekisteriote (työntekijä hankkii otteen)³²
- henkilöstölle annetaan riittävästi koulutusta ja perehdytystä
- oppilaitoksille annetaan muut tarvittavat ohjeet seksuaalisen häirinnän tunnistamiseksi sekä häirintään puuttumiseksi ja siihen liittyviksi ilmoitus- ja muiksi menettelyiksi
- säädösten, määräysten ja ohjeiden noudattamista valvotaan
- oppilaitoksille voidaan osoittaa tarvittaessa tukea yksittäisten häirintätapausten selvittämiseksi ja taho, jolta tukea voidaan pyytää, on nimetty ja tiedotettu oppilaitoksille.

32 Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä [504/2002] 3 §

4.2. Ohjeita rehtorille

Rehtori vastaa johtamansa oppilaitoksen toiminnan lain mukaisuudesta ja koulutuksen järjestäjän asettamien tavoitteiden sekä määräysten ja ohjeiden noudattamisesta. Rehtori toimii oppilaitoksessa työskentelevien opettajien ja muun henkilöstön esimiehenä ja työntekijän edustajana. Rehtori vastaa viime kädessä johtamansa oppilaitoksen opiskeluympäristön turvallisuudesta. Vastuu edellyttää henkilöstön ohjausta ja valvontaa sekä havaittuihin epäkohtiin ja rikkeisiin puuttumista. Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi, tunnistamiseksi ja häirintään puuttumiseksi rehtori vastaa siitä, että:

- opetus- ja muun oppilaitoksen henkilöstön toimivalta ja tehtävät on määritelty
- oppilaitoskohtaiset opiskeluhoitoryhmät on asetettu ja jäsenet nimetty ja että ryhmien toimintaa valvotaan
- oppilaitoskohtaiset suunnitelmat ja säännöt, kuten opetussuunnitelma, oppilaitoskohtainen opiskeluhoitosuunnitelma, tasa-arvosuunnitelma, yhdenvertaisuussuunnitelma ja järjestyssäännöt, on hyväksytty ja ne ovat sisällöltään säädösten ja määräysten mukaiset ja ajantasaiset sekä niiden toteutumista seurataan
- edellä mainitut suunnitelmat ja säännöt sisältävät riittävän täsmälliset määräykset seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja häirintään puuttumiseksi
- opetussuunnitelman perusteiden edellyttämät seksuaalisuutta, seksuaaliterveyttä ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta koskevat sisällöt sisältyvät oppilaitoksen opetussuunnitelmaan
- oppilaitoksen ja työssäoppimispaikkojen työturvallisuudesta huolehditaan ja työterveyshuolto järjestetään lainsäädännön edellyttämällä tavalla
- yhteisöllinen ja yksilökohtainen opiskeluhoito järjestetään lainsäädännön mukaisesti
- yhteistyössä koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta vastaavien tahojen kanssa oppilaitoksen ja muiden oppimisympäristöjen terveellisyys ja turvallisuus tarkastetaan, niitä seurataan ja niistä raportoidaan
- yli kolmen kuukauden ajaksi saman vuoden aikana rehtorin nimeämistä alaikäisten opiskelijoiden kanssa työskentelevistä opettajista ja muusta henkilöstöstä pyydetään rikosrekisteriote (työntekijä hankkii otteen)³³
- henkilöstölle annetaan riittävästi koulutusta ja perehdytystä
- henkilöstölle annetaan muut tarvittavat ohjeet seksuaalisen häirinnän tunnistamiseksi sekä häirintään puuttumiseksi ja siihen liittyviksi ilmoitus- ja muiksi menettelyiksi
- säädösten, määräysten ja ohjeiden noudattamisesta valvotaan
- opiskelijoille ja näiden huoltajille tiedotetaan, miten seksuaaliseen häirintään puututaan ja keille voi ilmoittaa, mikäli seksuaalista häirintää ilmenee
- perusopetuksessa rehtorin tietoon tulleesta koulussa tai koulumatkalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta ilmoitetaan niihin syyllistyneen ja niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle³⁴
- jos seksuaalisesta häirinnästä epäillään oppilaitoksen henkilöstöön kuuluvaa:
  - tapahtumankulku selvitetään, kaikkia osapuolia kuullaan ja arvioidaan, onko häirintää tapahtunut sekä päätetään toimenpiteistä ja seurannasta

33 Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) 3 §

34 Perusopetuslaki 29 § (1267/2013)

- jos häirintä on vakavaa tai jos lievempi häirintä jatkuu selvittelyn jälkeen, tehdään tarvittavat palvelussuhdetta koskevat päätökset (varoitusta ja viime kädessä palvelussuhteen päättäminen)³⁵
- jos asiassa epäillään rikosta, tehdään tutkintapyyntö poliisille.
- jos seksuaalisesta häirinnästä epäillään oppilaitoksen opiskelijaa:
  - tapahtumankulku selvitetään, kaikkia osapuolia kuullaan ja arvioidaan, onko häirintää tapahtunut sekä päätetään toimenpiteistä ja seurannasta
  - häirintään syyllistyneelle opiskelijalle määrätään kurinpitoseuraamus
  - jos asiassa epäillään rikosta, tehdään tutkintapyyntö poliisille.
- häirinnän kohteeksi joutunut ja häirintään syyllistynyt ohjataan yksilökohtaisten opetus- ja huollon psykologi- ja kuraattoripalvelujen tai koulu- tai opiskeluterveydenhuollon palvelujen piiriin ja palvelujen vaikutuksia seurataan
- alle 18-vuotiaaseen opiskelijaan kohdistunut seksuaalirikosepäily ilmoitetaan poliisille ja lastensuojeluun
- opiskelijoita varten valmistellaan muistilista oppilaitoksen toimintatavoista seksuaaliseen häirintään puuttumiseksi (ml. yhteystiedot), joka voidaan sijoittaa esimerkiksi ilmoitustaululle tai sähköiseen järjestelmään

4.3. Ohjeita opettajalle

Opettaja antaa opetussuunnitelman mukaista opetusta, kasvatusta ja ohjausta. Opettajan tehtävänä on huolehtia luokastaan kokonaisuutena. Opettaja vastaa myös opetustyöhön liittyvästä turvallisuudesta, järjestyksestä ja ryhmän hyvinvoinnista. Opettaja seuraa ja tukee jokaisen opiskelijan yksilöllistä oppimista ja hyvinvointia. Opettajan vastuisiin kuuluvat seuraavat asiat:

- osallistuu oppilaitoskohtaisen opetus- ja huollon suunnitelman ml. seksuaalista häirintää koskevan suunnitelman valmisteluun ja tuntee toimintatavat seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemisessä ja varhaisessa puuttumisessa
- osallistuu oppilaitoskohtaisen opetus- ja huollon ryhmän työskentelyyn oman tehtävänsä näkökulmasta sekä oman luokansa tilanteen ja ilmapiirin tuntien
- on kiinnostunut opiskelijan kuulumisista ja keskustelee hänen kanssaan huolta herättävästä asiasta kahden kesken
- on tarvittaessa yhteydessä alaikäisen opiskelijan kotiin sekä keskustelee huolesta ja huoltajien näkemyksistä asiaan
- perusopetuksessa ilmoittaa tietoonsa tulleesta koulussa tai koulumatkalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta niihin syyllistyneen ja niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle³⁶
- ilmoittaa rehtorille tietoonsa tulleesta oppilaitoksessa tapahtuneesta opiskelijaan kohdistuneesta seksuaalisesta häirinnästä
- ilmoittaa alle 18-vuotiaaseen opiskelijaan kohdistuneen seksuaalirikosepäilyn poliisille ja lastensuojeluun
- luo opetustilanteisiin turvallisen ja rauhallisen ilmapiirin sekä huolehtii mm. tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjaannuttamisesta osana laaja-alaista osaamista

35 Laki kunnallisesta viranhaltijasta (304/2003), työsopimuslaki (55/2001) ja valtion virkamieslaki (750/1994)

36 Perusopetuslaki 29 § (1267/2013)

- voi rajatusti konsultoida opiskeluhoollon henkilöstöä opiskelijan yksilökohtaisen opiskeluhoollon tarpeesta ja luovuttaa tässä yhteydessä salassapidon estämättä opiskeluhoollon järjestämisen ja toteuttamisen kannalta välttämättömiä tietoja
- ohjaa opiskelijan tarvittaessa koulu- ja opiskeluterveydenhuollon palvelujen piiriin
- on velvollinen ottamaan yhteyttä opiskeluhoollon psykologiin tai kuraattoriin yhdessä opiskelijan kanssa todetessaan palveluiden tarpeen sekä luovuttaa psykologille ja kuraattorille tuen tarpeen arvioimiseen salassapidon estämättä tarvittavat tiedot
- kutsuu tarvittaessa koolle yksilökohtaisen monialaisen asiantuntijaryhmän huomioiden kokoonpanon tapauskohtaisen harkinnan ja sen edellyttämän suostumuksen
- toteuttaa sukupuolitietoista opetusta
- seksuaalisen häirinnän ehkäisy aihealueena sisältyy monien oppiaineiden kuten terveystiedon, liikunnan, yhteiskuntaopin tai äidinkielen ja kirjallisuuden tavoitteisiin ja sisältöihin

4.4. Ohjeita oppilaitoskohtaiselle opiskeluhooltoryhmälle

Oppilaitoskohtainen opiskeluhooltoryhmä vastaa oppilaitoksen opiskeluhoollon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista. Se on kokoonpanoltaan monialainen, mikä tarkoittaa, että ryhmässä on opetushenkilöstön lisäksi koulu- tai opiskeluterveydenhuoltoa sekä psykologi- ja kuraattoripalveluja edustavia jäseniä. Opiskeluhooltoryhmän työn kohteena on ryhmä, luokka, yhteisö ja opiskeluympäristö. Ryhmässä asioita käsitellään yleisellä ja yhteisöllisellä tasolla. Opiskeluhooltoryhmän vastuisiin kuuluvat tarvittavilta osin yhteistyössä rehtorin ja opettajien kanssa seuraavat asiat:

- luoda rakenteet ja toimintatavat yhteisölliselle ja ennalta ehkäisevälle työlle
- päättää yhteisöllisen ja ennaltaehkäisevän työn toteuttamisen edellyttämästä työn- ja vastuunjaosta opiskeluhooltoryhmässä ja oppilaitoksen toimintarakenteiden kokonaisuudessa
- valmistella oppilaitoskohtainen opiskeluhoollon suunnitelma yhdessä oppilaitoksen ja opiskeluhoollon palvelujen henkilöstön, opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa
- valmistella ja päivittää muut opiskeluhoollon ja erilaisia ongelmatilanteita koskevat suunnitelmat ml. seksuaalisen häirinnän vastainen suunnitelma
- koota yhteisön hyvinvointia koskevaa tietoa eri lähteistä ml. seksuaalisen häirinnän esiintyvyys
- seurata ja arvioida yhteisön ja ryhmien hyvinvoinnin tilaa sekä yhteisöllisen hyvinvointityön vaikuttavuutta
- huolehtia opiskelijoiden ja huoltajien osallisuudesta ryhmän toimintaan
- kartoittaa yhteisöllisen opiskeluhoollon edellyttämät keskeiset yhteistyötahot ja huolehtia heidän osallisuudestaan ryhmän työskentelyyn tarpeen ja käsiteltävien asioiden mukaisesti
- kuulla tarvittaessa asiantuntijoita
- huolehtia henkilöstön opiskeluhoollon sisältöjä koskevasta osaamisesta
- vastata opiskelijoiden, huoltajien, henkilöstön ja yhteistyötahojen perehdytyksestä opiskeluhoollon suunnitelmiin ja toimintatapoihin
- tiedottaa opiskeluhoollon, sen toimintatavoista ja käytännöistä opiskelijoille, huoltajille, oppilaitoksen henkilöstölle ja yhteistyökumppaneille
- tehdä tarvittavat kirjaukset ryhmässä käsitellyistä asioista hyvän hallintotavan mukaisesti
- kehittää ja arvioida opiskeluhooltoryhmän omia toimintatapoja.

4.5. Ohjeita opiskeluhoollon palveluiden henkilöstölle

Opiskeluhoollon psykologin, kuraattorin, terveydenhoitajan ja lääkärin tehtäviin kuuluvat sekä yhteisöllinen että yksilökohtainen opiskeluhoollotyö. Psykologin ja kuraattorin palvelut tukevat opiskelijoiden oppimista ja hyvinvointia sekä sosiaalisia ja psyykkisiä valmiuksia. Koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa edistetään opiskelijan tervettä fyysistä ja psyykkistä kasvua ja kehitystä sekä hyvinvointia ja opiskelukykyä. Opiskelijalle opiskeluhoollon palvelujen käyttö on aina vapaaehtoista. Opiskeluhoollon palveluiden henkilöstön tehtäviin sisältyvät seuraavat asiat:

- tiedottaa omasta tehtävänkuvasta, saavutettavuudesta ja yhteystiedoista opiskelijoille, huoltajille ja oppilaitoksen henkilöstölle
- osallistua oppilaitoskohtaisen opiskeluhoollosuunnitelman ml. seksuaalista häirintää koskevan suunnitelman valmisteluun sekä siihen sisältyvien toimintatapojen sopimiseen
- osallistua oman erityisalansa asiantuntijana oppilaitoskohtaisen opiskeluhoolloryhmän työskentelyyn
- toteuttaa oppilaitoksen ennalta ehkäisevää ja yhteisöllistä työtä ryhmä-, luokka- ja yhteisötasolla sekä olla tarvittaessa oppilaitoksen muun henkilöstön tukena seksuaalisen häirinnän käsittelyssä luokassa tai yhteisössä
- selvittää tietoonsa tullutta seksuaalista häirintää sekä tarjota tukea, apua ja ohjata hoitoon opiskelijan yksilöllisen tarpeen mukaisesti
- tarjota opiskelijalle mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti psykologin tai kuraattorin kanssa seitsemän oppilaitoksen työpäivän kuluessa pyynnöstä tai asian ollessa kiireellinen, samana tai seuraavana oppilaitoksen työpäivänä
- ohjata opiskelija tarvittaessa saamaan muita opiskeluhoollon palveluja tai muuta erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia ja nuoria tukevaa toimintaa
- perusopetuksessa tarjota kouluterveydenhoitajan vastaanotolle pääsy tarvittaessa ilman ajanvarausta
- toisen asteen koulutuksessa tarjota opiskelijalle välitön yhteys opiskeluterveydenhuoltoon virka-aikaan
- toisen asteen koulutuksessa tarjota opiskelijalle tarvittava sairaanhoito sekä mielenterveys- ja seksuaaliterveyspalvelut
- selvittää koulu- ja opiskeluterveydenhuollon terveystarkastuksissa opiskelijoiden mahdollisesti kohtaamaa seksuaalista häirintää, väkivaltaa tai sen uhkaa
- ilmoittaa alle 18-vuotiaaseen opiskelijaan kohdistunut seksuaalirikosepäily poliisille ja lastensuojeluun
- arvioi ja ottaa huomioon opiskelijan itsenäisen asiakkuuden opiskeluhoollossa tämän iän, kehitystason ja muiden edellytysten mukaisesti
- olla tarvittaessa yhteydessä opiskelijan huoltajiin huomioiden em. mahdollisen itsenäisen asiakkuuden ja sen edellyttämän suostumuksen yhteydenottoon
- tarjota muille opiskeluhoollon toimijoille (ml. opettajat) konsultatiivista tukea yksilökohtaisen opiskeluhoollon tarpeen arvioimiseksi ja opiskelijan tukemiseksi
- tuoda yleisellä tasolla keskusteluun yhteisössä tapahtunut seksuaalinen häirintä ja näin auttaa omalta osaltaan ennalta ehkäisemään sitä jatkossa
- täydentää omalla erityisosaamisellaan oppiaineiden, kuten terveystiedon, opetusta

4.6. Ohjeita opiskelijalle

Opiskelijan on käyttäydyttävä asiallisesti ja kiusaamatta sekä vältettävä toimintaa, joka voi vaarantaa muiden opiskelijoiden, oppilaitosyhteisön tai opiskeluympäristön turvallisuuden. Oppilaitosyhteisössä jokaisen toiminta vaikuttaa myös toisten kokemaan hyvinvointiin ja turvallisuuteen. Opiskelijoille tulee kertoa, mistä ja miten he voivat hakea apua joutuessaan seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Opiskelija voi kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin:

- ole omalta osaltasi rakentamassa yhteisöä, jossa kaikkien on hyvä olla
- osallistu tarjotun mahdollisuuden mukaisesti opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäännön valmisteluun
- oppilas/opiskelijakuntaa kuullaan ennen edellä mainittujen suunnitelmien ja määräysten vahvistamista
- jos havaitset seksuaalista häirintää tai joudut itse sen kohteeksi, ilmaise häiritsijälle, miltä hänen käyttäytymisensä tuntuu ja pyydä häntä lopettamaan
- jos et voi tai halua ottaa yhteyttä häiritsijään tai jos häirintä kielloista huolimatta jatkuu, ilmoita siitä opettajalle, luokanvalvojalle, ryhmänohjaajalle, psykologille, kuraattorille, terveydenhoitajalle, rehtorille tai muulle luotettavana pitämällesi oppilaitoksen aikuiselle, jolla on velvollisuus ryhtyä toimiin tietonsa tulleen häirinnän osalta.
- kirjaa ylös jatkokäsittelyä varten aika ja paikka, jolloin häirintää on tapahtunut sekä se, keitä on ollut läsnä tilanteessa ja mitä tilanteessa tapahtui
- säilytä mahdolliset todisteet esim. some-, teksti- ja sähköpostiviestit
- ilmoita oppilaitoksen aikuiselle myös havaitsemasi muihin kohdistuva seksuaalinen häirintä
- käytä oikeuttasi opiskeluhoillon psykologi- ja kuraattoripalveluihin sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoon, kun tarvitset tukea tai apua
- opiskeluhoillon palvelujen käyttö on aina vapaaehtoista ja luottamuksellista (huom. eräissä tilanteissa ilmoitusvelvollisuus lastensuojeluun ja poliisille)
- opiskelijan toivomukset ja mielipiteet otetaan aina huomioon opiskeluhoillon toimenpiteissä ja ratkaisuissa iän, kehitystason ja muiden edellytysten mukaisesti
- myös alaikäisellä on opiskeluhoillossa itsenäinen asema suhteessa huoltajaan, jos opiskelija pystyy riittävästi arvioimaan käsiteltävänä olevaa asiaa ja ottamaan siitä itse vastuuta
- silloinkin, kun opiskelijalla on itsenäinen asema, hänen suostumuksellaan voidaan tehdä yhteistyötä huoltajien kanssa
- opiskeluhoillossa toimitaan aina opiskelijan edun mukaisesti ja painavasta syystä opiskelijalla on oikeus kieltää huoltajaansa osallistumasta opiskeluhoiltoasian käsittelyyn tai antamasta tälle asiansa koskevia tietoja
- opiskelijan kypsyden ja päätöskyvyn sekä käsiteltävän asian laadun kieltotilanteessa arvioi sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilö

4.7. Ohjeita huoltajalle

Opetus ja kasvatus järjestetään alaikäisen opiskelijan osalta yhteistyössä kotien ja huoltajien kanssa³⁷. Tavoitteena on, että jokainen opiskelija saa oman kehitystasonsa ja tarpeidensa mukaista opetusta, ohjausta ja tukea. Huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsensa tai nuor-

37 Perusopetuslaki (628/1998) 3 §, lukiolaki (714/2018) 31 §, laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017) 124 §

rensa kasvatuksesta. Koulu ja oppilaitos vastaavat opiskelijoiden opetuksesta ja kasvatuksesta oppilaitosyhteisön jäsenenä.

Huoltajien tulee turvata lapselle hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.³⁸

Alaikäisen puolesta puhevaltaa käyttää hänen edunvalvojansa, huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin erikseen oikeus käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta.³⁹

Huoltajalla on keskeinen rooli lasten ja nuorten hyvän kasvun ja kehityksen turvaamisessa koulupäivän ulkopuolella:

- keskustele kotona lapsen ja nuoren kanssa hänen kaverisuhteistaan koulussa, vapaa-aikana ja netissä, koska merkittävä osa heihin kohdistuvasta seksuaalisesta häirinnästä tapahtuu vapaa-ajalla
- opetelkaa yhdessä lapsen ja nuoren kanssa mediataitoja
- seuraa sosiaalisen median ympäristöjä, joissa lapsesi vierailee ja keskustelkaa yhdessä verkossa tapahtuvasta seksuaalisesta häirinnästä
- rajoita tarvittaessa netin käyttöä
- mikäli lapseen tai nuoreen on kohdistunut oppilaitoksessa seksuaalista häirintää, huoltajan tulee olla yhteydessä opettajaan tai rehtoriin, jotta oppilaitos voi puuttua asiaan ja suojata opiskelijoita heidän turvallisuuttaan uhkaavilta tekijöiltä
- perusopetuksessa opettajan tai rehtorin tulee ilmoittaa tietoonsa tulleesta koulussa tai koulumatkalla tapahtuneesta häirinnästä, kiusaamisesta tai väkivallasta niihin syyllistyneen ja niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle⁴⁰
- jos alaikäinen oppilas tai opiskelija itse syyllistyy seksuaaliseen häirintään koulussa tai oppilaitoksessa, tulee asiasta olla vastaavalla tavalla yhteydessä alaikäisen huoltajaan
- myös koulumatkojen osalta oppilaitoksen henkilökunta voi tarvittaessa tukea huoltajaa tilanteen kokonaisvaltaisessa selvittämisessä ja siihen puuttumisessa oppilaitoksen kasvatuksellisin ja oppilashuollollisin keinoin yhteistyössä huoltajien kanssa
- mikäli asia johtaa puuttumis- tai kurinpitokeinoihin, noudatetaan asianosaisten kuulemisessa ja huoltajille tiedottamisessa lainsäädännön edellyttämiä menettelytapoja
- opiskelijoilla on oikeus opiskeluhuollon palveluihin määräajassa ja palvelut tarjoavat ohjausta myös huoltajille ongelmatilanteissa.

38 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 § (190/2019)

39 Hallintolaki [343/2003] 14 §

40 Perusopetuslaki 29 § (1267/2019)

MATERIAALILINKKEJÄ

Ei meidän koulussa on tasa-arvovaltuutetun kampanja ja oppituntimateriaali oppilaitoksissa tapahtuvaa seksuaalista häirintää vastaan.

www.eimeidankoulussa.fi

Hei, mitä minussa tapahtuu? Lapsen seksuaaliterveys- juliste alakouluille. Tehty Väestöliiton ja Opetushallituksen yhteistyönä.

http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/d54b113c16fd411dca9e962916fe2f60/1520237616/application/pdf/6396421/alakoulu_A1_juliste_verkko.pdf

Koulun terveyskirjasto tukee nuorten terveys- ja elämäntaitojen oppimista. Sen kohderyhmänä ovat erityisesti 13 – 19 -vuotiaat nuoret ja heidän kanssaan toimivat aikuiset.

www.koulunterveyskirjasto.fi

My space, not yours! - Menetelmäopas seksuaalisen häirinnän ja väkivallan ilmiöiden käsittelemiseen nuorten kanssa on kehitetty VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry:n hankkeessa.

http://www.violary.fi/wp-content/uploads/2017/09/MSNY-opaskirja_29_9_17.pdf

Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus -opas opettajille.

<http://seta.fi/materiaali/#oppaat>

Stop väkivallalle kouluissa ja päiväkodeissa on Työterveyslaitoksen, järjestöjen ja eri organisaatioiden yhteistyössä kehittämä ilmoitusmenettely (ml. menettelyyn soveltuvat lomakkeet) opetus- ja kasvatustalouden työpaikoille.

<https://www.julkari.fi/handle/10024/131467>.

Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos - Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen opas oppilaitoksen terveellisyyden ja turvallisuuden sekä yhteisön hyvinvoinnin tarkastamiseen.

<http://www.julkari.fi/handle/10024/126936>.

Turvataitoja nuorille - Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn

on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen opas turvataitokasvatukseen.

<http://www.julkari.fi/handle/10024/90817>

Väestöliiton nuorten verkkosivusto: Tietoa nuorille seksuaaliterveydestä, seksuaalisuudesta ja turvataidoista.

<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/>

Väestöliiton verkkosivusto Tietoa seksuaalisuudesta.

<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/turvallisuus/media/>

LISÄMATERIAALIA TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSUUNNITELMIEN LAATIMISEN TUEKSI

Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. Oppaat ja käsikirjat 2019:4a. Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/mukana_tasa-arvo_ja_yhdenvertaisuustyö_toisella_asteella.pdf

Parempi koulu kaikille -materiaali koulujen ja oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön.

<https://www.tasa-arvo.fi/parempi-koulu-kaikille> ja
<https://www.tasa-arvo.fi/oppaita-teemojen-kasittelyyn>

Rauhankasvatusinstituutin opas **Koulu vailla vertaa!** ohjeistaa kouluja yhdenvertaisuussuunnittelusta prosessina.

<http://rauhankasvatus.fi/koulu-vailla-vertaa/>

Tasa-arvo-valtuutetun ohjeistus tasa-arvosuunnitelman laatimiseen.

<https://www.tasa-arvo.fi/koulut-ja-oppilaitokset>

Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa on Opetushallituksen laatima opas koulujen tasa-arvosuunnitelman laatimisen tueksi.

Opetushallitus: Oppaat ja käsikirjat 2015:5.

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvotyö-taitolaji>

Yhdenvertaisuusvaltuutetun ohjeita kouluille yhdenvertaisuussuunnitelman laatimisesta.

<https://www.syrjinta.fi/julkaisut>.

LISÄMATERIAALIA VANHEMILLE

EHYT ry: **Sosiaalinen media ja lapset**

EHYT ry: **Sosiaalinen media ja nuoret**

Turvataidot ja lapsen keho. Juliste turvataidoista eri kieliversioina.

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/tulosta-juliste-turvataidoista/

Lapset ja media – kasvattajan opas. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin (KAVI) julkaisu kasvattajille

<https://www.kavi.fi/sites/default/files/documents/lapsetjamedia.pdf>

Lapset ja media. Mannerheimin Lastensuojeluliiton aineistoja vanhemmille.

<https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/lapset-ja-media/>

Väestöliiton verkkosivusto **Lapsi ja seksuaalisuus:** Tietosivusto lasten ja kouluikäisten seksuaaliterveydestä, seksuaalikasvatuksesta ja turvataidoista.

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/

Verkkajulkaisu
ISBN 978-952-13-6668-0
ISSN 1798-8969